

**A 130 évvel ezelőtt megalakult
Ecsediláp-lecsapoló és Szamos bal parti
Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat első évtizedei**

**The first decades of the Association established
130 years ago for Draining Ecsedi Marshland and Controlling Flood
and Excess Water of Szamos River Left Bank**

FEJÉR László Jenő

Okl. mérnök, a MMK Történeti Bizottságának elnöke
fejerla@gmail.com

Abstract

In the history of Hungarian water regulation, water regulation associations founded and operated by interested owners played an important role for two centuries. The activities of the Association for Draining Ecsedi Marshland and Controlling Flood and Excess Water of Szamos River Left Bank, established in Nagykároly in 1894, were significant in the regulation of the Ecsedi Marshland and its water region. Given that it only functioned as a unified organization until the end of the First World War, the short overview deals only with the history of the organization, which came under Romanian control after the Trianon Peace Treaty, until 1919.

Keywords: drainage of the Ecsedi-bog, cooperative operation in the Upper Tisza water region, 19-20. century Hungarian science and technology history

Kivonat

A magyar vízszabályozások történetében két évszázadon keresztül fontos szerepet játszottak az érdekelt birtokosok által alapított és működtetett vízszabályozó társulatok. Az Ecsedi-láp és vízvidéke szabályozásában meghatározó volt az 1894-ben, Nagykárolyban megalakított Ecsediláp-lecsapoló és Szamosbalparti Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat tevékenysége. Tekintettel arra, hogy egységes szervezetként csak az első világháború végéig működött, a rövid áttekintés csak 1919-ig foglalkozik a trianoni békeszerződés után félig román fennhatóság alá kerülő szervezet történetével.

Kulcsszavak: az Ecsedi-láp lecsapolása, társulati működés a Felső-Tisza vízvidékén, 19-20. századi magyar tudomány- és technikatörténet

Előljáróban le kell szögezni, a hazai vízszabályozó társulatok egy történelmi fejlődés eredményeképpen jöttek létre, megoldandóan azt a feladatot, hogy a korábbi vadvíz országban egy korszerű mezőgazdaság feltételeit megteremtsek.

Már a 18. sz. második felében elkezdődtek azok a vízimunkálatok, amelyek a Kárpát-medence állandóan, avagy időszakosan vízborította területeit igyekeztek a vizektől megszabadítani és azokat a szemtermelő gabonatermesztés szolgálatába állítani. A Habsburg-kormányzat a nagyobb folyók árterének vízmentesítésére, az áradások meggátlására vízszabályozó királyi biztosokat nevezett ki, de az általuk elvégzett munkálatok különböző okok (pénzhiány, az alkalmazott műszaki beavatkozások korlátossága, de leginkább a különböző közigazgatási területi megosztottság) miatt kevésbé voltak hatékonyak és eredményesek. Fontos törvényi rendelkezés született 1807-ben (a magánosok költségén teendő vízi művekről szóló XVII.tc.), amely kivette a területileg illetékes és egymással ritkán megegyezni képes vármegyék kezéből az ármentesítés dolgát, s azt az érintett vízgyűjtő öblözet birtokosai által megalakított vízitársulat feladatává tette. A törvény szerint, ha egy vízfolyás rendezésében, mocsár lecsapolásában érintettnek tekinthető birtokosok nagyobb része a munkálatok megindításában érdekelt, akkor az általuk megalakított vízszabályozó társulat határozatai a társulattól

kimaradó birtokosokra is kötelező érvénnyel bírnak, s a költségekhez a munkák elvégzéséből rájuk eső többlétheszon terhére kötelesek hozzájárulni. Mindezek mellett a hajózható folyók medrének és partvonalának szabályozása továbbra is állami feladatot, s ezzel összefüggésben e munkák a mindenkori állami költségvetés finanszírozási kötelezettségét jelentették. Tehát amikor pl. a Tisza szabályozásáról beszélünk, akkor az elvileg egységes műszaki megoldás kétféle (magán és állami) finanszírozásból valósult meg. Az állam természetesen különféle megoldásokkal, kedvezményekkel ösztökölte a birtokosokat az ármentesítési és vízlevezetési munkálatok végrehajtására. Mindennek háttérében az is megjelent, hogy a vizek kártételeitől megszabadított és megművelt termőföld birtokosának nagyobb hasznot, az államnak pedig nagyobb adóbevételt biztosított.

Az első társulat 1810-ben alakult meg a Dunántúlon és az 1840-es években, a Tisza-szabályozás nagy munkájának érdekében a folyó szinte teljes vonalában egymással határos társulatok álltak készenlétben a feladat elvégzésére. Sikerek és sikertelenségek folyamán a 19. század utolsó negyedében újra az asztalra került a kérdés, mi történjen a Szamos szabályozásával és egyáltalán az Ecsedi-láppal, amelynek kiszáritására már közel másfél századdal korábban is történt már kísérlet?

Baross Gábor közmunka-, és közlekedésügyi m. kir. miniszter mindenestre az állami érdeket szem előtt tartva 1887-ben elkészítette a Szamos szabályozásának tervét, s kezdeményező lépéseket tett a folyó mindkét oldalán az ármentesítő társulatok létrehozására. Ez azonban az érdekelték közötti ellentétek miatt nem sikerült neki, s a kezdeti próbálkozások kudarcot vallottak. Ennek részleteiről lehet olvasni *A Szamos bal- és jobbparti vidék, nemkülönben Szatmár-Németi szabad királyi város érdekében tervezett munkálatok ismertetése* c. tanulmányban, ami a Vízügyi Közlemények 1898. évi 13. számában jelent meg. Pl. még 1879-ben Nagykarolyban megalakult, majd nemsokára fel is bomlott a Szamos-szabályozási-társulat, aztán a szabályozási tervek elkészítésével megbízott folyammérnöki hivatalok átszervezése volt az újbóli megalakulás „időeltoló” akadály, aztán gr. Tisza István elnöklete alatt 1888-ban megalakult ugyan a Szamos bal parti érdekelttség, de a jobb parti birtokosok nem tudtak a tervek tekintetében dülőre jutni sem egymással, sem a balpartiakkal, sem pedig a kormányzattal. Hogy a felmerülő bonyodalmak tovább lassítsák a szerveződés folyamatát, 1889-ben az addig illetékes közmunka-, és közlekedésügyi minisztériumból a vízszabályozási ügyek átkerültek a földművelésügyi tárcához, ahol a szabályozási tervek engedélyeztetési eljárása egy – külön e célra összehívott műszaki tanács asztalára került. Aztán a szükséges műszaki adatok és egyéb további információk beszerzése érdekében a szatmári folyammérnöki hivatal kapott megbízást. Természetesen ezen idő alatt a gr. Tisza vezette társulat nem kezdhetette meg működését. A szatmári folyammérnöki hivatal sem siette el a dolgot. Közel négy évnyi tanulmányozást és tervezést követően terjesztette fel a szabályozási tervet a minisztériumhoz, ahol aztán három hónap alatt a műszaki kistanács letárgyalta és elfogadta a programot. A terv megvalósításának viszont az volt az akadály, hogy a szabályozandó Szamos vizet befogadó Tisza folyó érintett szakaszának szabályozása még nem történt meg, ezért a társulat átmenetileg feloszlott. Mindezek ellenére az Ecsedi-láp lecsapolásának viszont nem volt akadály, így az ebben érdekelt gr. Tisza István elnökletével 1893-ban megalakították az Ecsedi-láplecsapoló Társulatot. Ezt követően nagyobb lendületet kapott a Szamos és a Kraszna árvízi szabályozásának és a keletkező belvizek levezetésének ügye, s a minisztérium jóváhagyásával 1894. augusztus 9-én, az érdekelt birtokosok nagykarolyi gyűlésén végre pont került a részfeladatokat egységesen megvalósító Ecsedi-láplecsapoló- és Szamos-balparti Ármentesítő- és Belvizeszabályozó Társulat megalakulására. A társulat fő célja volt, hogy Szatmár vármegye Szamos és Kraszna közti részét ármentesítse és az Ecsedi lápot lecsapolja.¹ Elnökké az akkor 41 éves nagybirtokost, gr. Károlyi Tibort, a kormányzó szabadelvű párt országgyűlési képviselőjét választották. A társulat igazgató főmérnökévé pedig a zürichi műegyetemen végzett, 34 éves mérnököt, Péchy Lászlót nevezték ki, aki szakmai gyakorlatát a gyulai, majd a szegedi folyammérnöki hivatalokban szerezte. Ebben az állásában harminchét éven át fejtett ki érdemes tevékenységet.

A frissen alakult társulatnak és vezetőinek folyamatosan meg kellett küzdeniük – nemcsak a szabályozási munkák időarányos végrehajtásáért, hanem az egyes ellenérdekelt földbirtokosok ellenállásával is. A folyammérnöki hivatal által számított legmagasabb árvízi szintet alapul véve megállapították az ártéri területek kiterjedését, valamint azoknak ártéri járulékat. Nyilvánvaló volt a társulat szándéka, hogy olyan területek is szerepeljenek az összeírásban, amelyek csak a legkritikább esetben kerülhetnek víz alá, így a befolyó kataszteri adó a társulat bevételét növelte. Az eljárás ellen közigazgatási panaszt lehetett tenni, s ezt nem egy birtokos kezdeményezte is. Ilyenkor a hatóság szakértője a folyammérnöki hivatal, vagy másodfokon a minisztérium vízrajzi osztálya volt. Domahidy István társulati tag például azért írt 1901-ben nyílt levelet tagtársainak, hogy

1 Az elfogadott program szerint először a külvizeket kell a lápról elvezetni, és pedig a Kraszna, a Homoród, Balkány és Sós-patak vizeit. Csak ezután lehet gondoskodni a láp belvizeinek elvezetéséről, s a megfelelő védtöltések építésével mentesíteni lehet a lápot a Szamos kiöntéseitől is. (Lőrincz Károly: Társulatok a szatmári vidékéért. https://library.hungaricana.hu/hu/view/HidrologiaiVandorgyules_2010_28/?pg=1449&layout=s)

a szerinte többször szükségtelen, de a kormány által erőltetett munkákra felvett kölcsönöket a kormány változtassa kedvezőbb kamatozásúakra, avagy talán még jobb az lenne, ha az állam államosítaná társulatukat...

Szatmárnémeti városa is többször ellenvéleményének adott hangot a szabályozási tervnek a települést veszélyeztető megoldása ellen. Tiltakozásának helyt is adott a minisztérium és lehetővé tették, hogy a várost védő körtöltés megépítéséhez – ha szükséges – államsegély is igénybe vehető legyen.

Mindezek mellett a munkálatokkal szépen haladtak előre. 1895-1900 között kiépítették a térség főcsatorna-hálózatát. A lápi belvizek elvezetésére – 1895-98 között megépítették a Lápi-csatornát. 1898. március 20-án gr. Károlyi Tibor, társulati elnök átvágta a Kraszna régi és új medre közötti keskeny földbordát, s ezzel az ünnepélyes aktussal befejeződött az a négy éven át tartó vízimunka, amelynek során a társulat lecsapolta az Ecsedi-lápot és végrehajtotta a Szamos bal partjának vízrendezését. Ennek megfelelően a Kraszna folyó új medret kapott, amelynek jobb partján kiépítették a védtöltéseket is. A gróf nem sokáig élvezhette munkájának szemmel is látható eredményeit, mert 1904-ben elhunyt. Utódja fia, gr. Károlyi Gyula lett, aki később, 1931-től egy éven át miniszterelnöke is volt az országnak.

Nagyecsednél, a Kraszna töltésébe 2x2,5 m-es boltozott nyílású zsilipet építettek, amely munkát 1898. augusztus 28-án kezdték meg és a kész zsilipet egy év múlva adták át rendeltetésének.²

A természet azonban időről-időre jelzi, hogy minden emberi beavatkozás ellenére része életünknek! Így történt, hogy az Ecsedi-láp 1903 őszén kigyulladt, s a tűz mintegy 10 km² területen pusztított.³ A körülárkolásos mentési munkálatok több mint egy hétig tartottak, de a mélyben a láp talaja tovább égett.

A társulat 1905-ben nehéz anyagi helyzetbe került, mert kölcsönei miatt fizetnie kellett a törlesztő részeket, a kormányzat pedig – az ország törvényen kívüli állapota, azaz a törvényhozói többség és a Tiszakormány politikai csatározása miatt – nem foglalkozott a társulati adóvisszatérítés jogosságának és mértékének megállapításával. A pénzügyi nehézségek e tekintetben a társulati rendszer más szervezeteit is érintették, s csak a következő évben sikerült tisztázni a társulatokat megillető adóvisszatérítések ügyét.

Egyéb elképzelések is napirendre kerültek az Ecsedi-láp és Szamosbalparti Társulat 1906. évi közgyűlésén. Egyes gazdasági körök felvetették, hogy a Szamos és a Kraszna hajózhatóságának ügyét a kormányzat asztalára tegyék. A társulat ennek nyomán előterjesztést tett a debreceni kereskedelmi és iparkamarához, hogy az a kereskedelmi minisztériumnál tegye meg a kezdő lépéseket. A debreceni kamara életre valónak találta az eszmét és az ügy kivételét kilátásba helyezte.⁴ A Szamos árvízi szabályozására az állami költségvetésben rendelkezésre álló összeget azonban a munkálatok során túllépték, ezért a kormányzat a továbbiakban nem foglalkozott az elképzelés megvalósításával.

Viszont a kormányzat és a társulat kapcsolatában pozitív fejleményt jelentett, hogy a közgyűlésen bejelentették: a földművelésügyi tárca a társulatot az 1906. március 24-én kelt 11814 sz. leirata szerint a közérdekű vízrendező társulatok sorába felvette. Ennek a kategóriának a jelentősége abban állt, hogy a társulat köteles volt olyan beruházásokat is feladatkörébe vonni, amelyek nem közvetlenül a birtokosok hasznát gyarapították, hanem valamilyen közérdeket szolgáltak. Amennyiben ennek költsége meghaladta a társulatban tömörült birtokosok vállalható terheit, akkor a különbözetet az állami költségvetés állta.

Az 1911. évi társulati közgyűlés többek között jóváhagyta, hogy az Ecsedi-láp lecsapoló és Szamos balparti Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat Nagykároly városában, az Arany János utca (a régi Kálmánd utca) sarkán lévő házat megvásárolja és lebontatja, majd a társulati hivatalok és lakások elhelyezésére egyemeletes palotát építtet.⁵ Az új székház felépüléséről nem találtunk adatot, arra azonban igen, hogy 1913-ban már nem a nagykárolyi vármegyeháza nagytermében, hanem a társulati székházban tartották meg az éves közgyűlést.

Böngészve a korabeli lapok híradásait kiderül, hogy 1912-13-ban kissé elszabadultak az indulatok. Tekintettel arra, hogy a társulat az Ecsedi-lápot eredetileg tápláló Kraszna vizét a szabályozással a Tiszába vezette, továbbá a Szamos bal partján jelentkező vizeket pedig az ún. Keleti-csatornán keresztül zárta el a láptól – az Ecsedi-láp kiszáradását megoldottnak gondolta. Az eltelt majd egy évtized alatt azonban kiderült, hogy a Keleti-csatorna méretei nem alkalmasak a gyakran jelentkező nagyobb víztömegek gyors levezetésére. Ezért a társulat vezetői amellet döntöttek, hogy nem a csatornát bővítik, mert ennek költségeit nehezen viselte volna el a társulati kassza, hanem a többletvizeknek egy tározót építenek. Az ellenérdekelt felek – Szatmárnémeti városa, Madarász és Oroszfalu községek birtokosai viszont tiltakoztak a megyei hatóságoknál, majd a földművelésügyi tárcánál. Miután a tározóépítési ügyben nem csupán a társulatot vezető gr. Károlyi Gyula, hanem

2 Megjegyezzük, hogy a zsilip 105 éven át szolgálta építetőit. Korszerűsítését 2003-ban végezték el azzal, hogy kicserélték a zsiliptáblát.

3 Ecsedi-láp, *A Pallas nagy lexikona*, 17. kötet, 1904

4 *Gazdasági Mérnök*, 1906. febr. 18. / 7. szám

5 *Szatmármegyei Közlöny*, 1911. ápr. 23. / 17. szám

az akkor éppen képviselőházi elnök, gr. Tisza István is erősen érdekelt volt, a kormányzat elutasította a felszólamlást, viszont a jogi engedélyezést hivatalból intéző megyei alispán, Ilosvay Aladár helyt adott a tiltakozásnak.⁶ A társulat ekkor kénytelen volt más megoldás után nézni. Így határozták el, hogy a Keleti-csatornánál jelentkező felső lápi többletvizeket Kismajtény mellett egy zsilippel zárják el és szükség esetén – egy megépítendő szivattyútelep segítségével – a Krasznába vezetik.

1914 csapadékos tavaszi hónapjaiban az elöntések miatt súlyos károk keletkeztek. Ekkor döntöttek, különösen az azévi tartós ecsedi zsilipzárás miatt keletkezett 40 ezer kh elöntés hatására a nagyecsedei szivattyútelep építéséről is. A társulat 1914. május 8-i közgyűlésén határozta el, hogy megépíti a nagyecsedei szivattyútelepet is, melynek azt a feladatot szánták, hogy – az ottani zsilip zárva tartása mellett – a Keleti-csatorna felgyülemlett vizeit a lápról Nagyecsednél a Krasznába emeljék. Péchy László javaslatára a közgyűlés ahhoz is hozzájárult, hogy „a gépészeti berendezés és a szivattyútelep oly módon és mértékkel létesíttessék, hogy az előállított elektromos áram a mezőgazdaság céljaira is felhasználható legyen”.⁷ Az 1917-ben átadott gőzüzemű szivattyútelepet 1926-ban elektromos üzemmódra is alkalmassá tették.⁸

A világháború nagyszabású belvízrendezésre, a belvízlevezető rendszer fejlesztésére nem adott lehetőséget. A háborút követő társadalmi mozgások, a trianoni béke, valamint a magyar gazdaság mélyrepülése úgyszintén nem a kiegyensúlyozott fejlődés időszakát hozta. A békeszerződés területi következményei Szatmár vármegyét két részre szakították. A társulat magyar oldalon maradt része alsóbb fekvésű volt, s így - ahogy azt a kortárs vízügyi vezető, Tellyesniczky János megírta: „*árvédelmi biztonsága a töltéseknek megosztottsága folytán rendkívül bizonytalan. A román részeken az árvédekezés körül való legkisebb mulasztás az alsóbb- és mélyfekvésű magyar érdekeltségi terület veszedelmét jelenti.*”⁹ Az egykori társulati érdekeltségi terület 52%-a került a román állam felügyelete alá.¹⁰

Az 1919. évi rendkívüli árvíz tanulságai bizonyos kiegészítő munkálatok elvégzését tették szükségessé. Az árvíz ugyanis a társulat felső részét elöntötte és a kiáramlott víz levezetése nagyon lassú volt, egyrészt a kismajtényi telep üzemzavara, másrészt a főcsatornák elégtelen emésztőképessége miatt.

A magyar oldalon maradt társulati érdekeltségi területek belvízi biztonsága érdekében – tekintettel a belvízi terhelések várható növekedésére – Tellyesniczky¹¹ a következő feladatok elvégzését jelölte meg:

- a Kraszna töltéseinek kiegészítését,
- a Keleti-csatorna bővítését,
- az ún. Nagyvájás kibővítését, végül
- a Lápi-csatorna folytatását jelentő Északi-csatorna alsó szakaszának bővítését;

A említetteken túl kiemelte azt is, hogy mindezek a román oldalon jelentkező fejlesztésekkel összhangban valósulhatnak meg, a két fél együttműködése keretében.

Ahogy a régi mondás tartja: „A víz nem ismer határokat!” Mindenféle politikai villongások és csatározások közepette a közös érdekű vízügyi szakkérdések megoldása csak a két, vagy több fél egyetértésével, együttes erővel képzelhető el!

Szakirodalom:

Fejér László: A víztársulatok 200 éve. Budapest, 2010

Magyar Mérnöki Kamara

6 Nem sikerült merénylet. Befagyott az ecsedi lóp Vízyűjtője. *Szamos, 1913. júl. 6. / 154. szám*

7 Dr. Szlávik Lajos – Fejér László: 111 vízi emlék Magyarországon. Bp., 2008

8 Kettős funkciója tette Magyarországon egyedülállóvá. A telep a megtermelt, nagyfeszültségre transzportált árammal ellátta az Ungvár, Munkács, Beregszász, Mátészalka, Nyírbátor térségbe tartozó 15 község 30 ezer lakosát.
<https://www.nagyecsed.hu/villanytelep/>

9 Tellyesniczky János: A trianoni határ által megcsonkított víztársulatok műszaki helyzete. *Vízügyi Közlemények, 1928. 1. sz.*

10 Becker Ádám: A keleti trianoni határ vízügyi viszonyai. *Vízügyi Közlemények, 1939. 2. sz.*

11 Tellyesniczky János h. államtitkár a magyar-román műszaki bizottság magyar tagja volt 1927-ig.